

STUDII ȘI CERCETĂRI

Școala Gusti: perenitatea unei paradigme

Ilie Bădescu

Universitatea București

Școala Gusti a fost de regulă înțeleasă simplificator ca o școală a monografiilor sătești. Originalitatea paradigmei gustiene constă în aceea că este prima școală de sociologie care a creat o metodologie a cercetării comparativ-progresive a unităților sociale, de la familie și sat la comunitățile suprasătești, societățile naționale și unitățile internaționale constituite din grupări de națiuni în genul Ligii Națiunilor ori al celor atestate de etnosociologia balcanică a lui Paul H. Stahl, de la care se poate face saltul la știința acelei unități sociale numite umanitate. Meritul incontestabil al Școlii lui Gusti este atestat deopotrivă de originalitatea paradigmei pe care a creat-o și de noblețea sufletului deschis către lumea anonimă a țăranilor.

Cronologia Școlii sociologice a lui D. Gusti. Supraviețuitorii

În 1948, „ultima serie de elevi ai lui D. Gusti și H.H. Stahl” termină sociologia, iar „în toamna aceluiași an sociologia era interzisă”. Școala sociologică a lui D. Gusti se născuse odată cu deplinătatea statului național, în pragul Marii Uniri, la Iași, prin coparticiparea a doi mari exponenți ai științelor societății: un istoric, Vasile Pârvan, și un economist, Virgil Madgearu. Școala, a cărei dată de naștere a coincis cu cea a statului național întregit, era suprimată odată cu anihilarea sensului național al statului român, în 1948, ca o primă consecință a instalării regimului de ocupație și dominație sovietică.

Etosul Școlii înregistrează un reviriment în 1953, prin tentativa unor personalități din ultima promoție de elevi ai

Școlii – P.H. Stahl, Florea Stănculescu și Adrian Gheorghiu – de a publica seria de 16 volume asupra ansamblului arhitecturii țărănești: „Ar fi fost”, ne spune tot P.H. Stahl, „cea mai completă prezentare a unei arhitecturi țărănești europene. Ne-a oprit însă, după cinci volume, «Comitetul Central», care considera că volumele cuprind «prea multe cocioabe și prea multe cruci»”. Reprezentanți de seamă ai Școlii Gusti, precum Mircea Vulcănescu, A. Golopenția, Traian Herseni, fuseseră aruncați în temniță. Alți exponenți ai Școlii au fost supuși interdicției ori, ca P.H. Stahl, forțați la un exil fără speranțe. Toate măsurile vizau anihilarea unei școli sociologice de talie mondială. Dacă luăm ca reper începutul campaniilor monografice prin ancheta monografică de la Goicea Mare, din 1925, atunci putem considera durata de viață a acestei mari Școli de

sociologie la 23 de ani. La vremea aceea, mai toți elevii Școlii aveau între 25 și 40 de ani. Dacă socotim longevitatea unei școli după vârsta celor care o compun, putem spune că Școala ar fi trăit în chip firesc și în totalitatea ei cel puțin până prin anii '80. Cu toate împotrivirile vremurilor, Școala Gusti n-a murit atunci, în anii '50, ci a supraviețuit prin resurrecțiile postbelice târzii care au trecut-o peste pragul generației sale.

Noutatea Școlii sociologice de la București

Acum, când facem o evaluare a activității uneia dintre cele mai mari Școli științifice din România, cu o durată de viață de 30 de ani dacă o socotim de la momentul de înființare a Asociației pentru studiu și reformă socială (1918) și până la data desființării oficiale a învățământului sociologic (1948), trebuie să ne întrebăm ce anume definește această extraordinară mișcare a spiritului științific drept o școală și încă una care a primit botezul la București, poate chiar la Goicea Mare, la Nereju sau la Drăguș ori Șanț? Într-o prelegere ținută de Gusti mai întâi în Franța și apoi în câteva universități din SUA, la Chicago, Harvard, Wisconsin, Yale, cu titlul „An Approach to the Study of Social Reality”, în 1946-1947, Gusti înțelegea să caracterizeze Școala sociologică de la București prin următoarele elemente definitorii: 1. sociolog monografist; 2. cercetarea realității sociale ca fiind compusă din cadre și manifestări sociale; 3. admiterea principiului întâietății unităților sociale („societatea ca atare nu e nicăieri de găsit; ea apare sub forma unor societăți bine definite – unități sociale – familii, sate, orașe, regiuni, state, națiuni”); 4. adoptarea unei metode adecvate de acces la cunoașterea unităților sociale, și anume metoda mono-

grafică; 5. admiterea faptului că agentul cunoașterii nu este insul izolat, intelectualul de cabinet, ci echipa multidisciplinară, iar locul cercetării nu este biblioteca, ci studiul de teren; 6. studiul realității sociale trebuie continuat printr-o muncă social-culturală în căminele culturale, în casele de cultură și în școlile țărănești; 7. ținta întregii activități de cercetare este constituirea unei sociologii a națiunii. Ca o ilustrare a pragului atins de echipele monografice pe un atare ax, Gusti le prezintă studenților americani o statistică a cercetărilor de până atunci: 626 de sate, orașe și regiuni, organizarea a 5.000 de case culturale, și a peste 500 de școli țărănești. Scopul cercetării, sublinia Gusti, este cuprinderea întregului: „toate satele, orașele și regiunile țării”, ceea ce va conduce în final la o sociologie a națiunii; 8. în fine, un alt element definitoriu al Școlii este Legea serviciului social, emisă în 1939, care a dăinuit un an; 9. un nou tineret universitar, „pregătit pentru o muncă constructivă, în acord cu un plan flexibil, bazat pe studiul direct al realității sociale, și introducerea unui serviciu social obligatoriu pentru toți absolvenții din învățământul superior” ca fiind cea mai teribilă școală de energetism național; 10. elemente importante ale Școlii Gusti sunt, în fine, institutele sociale: ISR, IS al Moldovei, al Transilvaniei, IS Banat etc.); *Arhiva pentru știință și reformă socială* ca tip de publicație cu o rubrică permanentă: „Arhiva monografică”; 11. Muzeul satului ca „metodă eficientă de a face comparație între sat și oraș...” adunând case din 30 de sate românești, reprezentative pentru toate regiunile țării; 12. satul model sau satul nou în genul celui ridicat la Dioști, județul Romanai; 13. filmul sociologic. La acestea se cuvin adăugate și cele pe care Gusti nu le menționează: atlasul social, enciclopedia socială, etnomuzicologia.

Perenitatea unei paradigme

Putem trage, astfel, câteva concluzii referitoare la paradigma acestei extraordinare Școli. Școala Gusti a fost de regulă înțeleasă simplificator ca o școală a monografiilor sătești. Însă nu aceasta îi dă marca de originalitate, mai ales că metoda monografică se leagă de prestigiul unei alte școli de sociologie, cea europeană. Originalitatea paradigmei Școlii Gusti constă în cu totul altceva : este prima Școală de sociologie care a creat o metodologie a cercetării comparativ-progresive a unităților sociale, de la familie și sat ca unități sociale la comunitățile suprasătești și de la acestea la societățile naționale și la unitățile internaționale create, constituite din grupări de națiuni în genul Ligii Națiunilor ori al celor atestate de etnosociologia balcanică a lui Paul H. Stahl, de la care se poate face saltul la știința acelei unități sociale numite umanitate – Școala lui F. Le Play, rămasă în memorie drept prima „școală monografică”.

Metoda este aceea a unui integrism sociologic progresiv, procedeele folosite pentru a integra aceste *membra disiecta* – cunoștințe disparate despre unitățile sociale – sunt : monografia unităților sociale, metoda studiilor regionale, enciclopedia socială și etnopolitică, filmul sociologic, expoziția sociologică (adică organizată după o concepție sociologică) și muzeul sociologic în genul „Muzeului Satului”.

Aceste metode dau strălucire și atestare celei ce credem că s-ar putea numi paradigma integrismului sociologic, care conferă, de altfel, și nota de originalitate a acestei școli extraordinare la scară mondială.

Paradigma își vedește trăinicia prin continuatori. Or, metodele dezvoltate de comunitatea disciplinară a gustienilor au fost perpetuate în și prin cercetări de tipul celor inițiate la Sibiu, finalizate prin

crearea primului Muzeu al civilizației instrumentarului tradițional românesc, ori prin cercetările noastre de la ISAR, în cadrul unui proiect de „Enciclopedie etnopolitică a românilor în secolul XX”, din care am și realizat volumul I, în colaborare cu Valentina Roșca și Radu Baltasiu, dedicat Basarabiei. Pe aceeași linie de continuitate se înscrie și proiectul ISAR al unei enciclopedii sociologice dedicate lumii rurale, din care am realizat *Atlasul sociologic rural* (primul volum) și *Dicționarul Sociologic Rural*, menit să devină primul volum din seria *Enciclopediei rurale*. Arhiva pentru știință și reformă socială, concepută de Gusti ca un fel de bancă de date a reformei, a fost relansată prin cea dintâi arhivă de date și studii rurale sistematice pe care ISAR a reușit s-o realizeze în colaborare cu INS.

Cronologia metodelor. Filmul sociologic, muzeul sociologic, monografiile sociologice

Pentru o mai bună înțelegere a energetismului acestei școli, vom face o scurtă cronologie a metodologiei cercetărilor desfășurate de echipele regale. Spectaculul metodelor nu e mai prejos de cel al teoriilor. Să începem cu filmul sociologic. Acesta a fost utilizat de foarte timpuriu, ceea ce arată energia și inventivitatea de excepție a acestei școli. Dacă în 1925 încep campaniile monografice, la 1929 se face deja primul film sociologic la Drăguș, în 1931 la Cornova, în 1936 la Șanț. Dacă primele două au fost mute, cel de la Șanț a avut deja bandă sonoră cu muzică din colecția de etnomuzicologie a lui C-tin Brăiloiu. În 1936 a mai fost realizat un film pentru Muzeul Satului, în 1937 un film făcut de Stahl și Brăiloiu, iar în 1939 un film după un scenariu al lui Golopenția, fără a-l mai menționa pe cel realizat la Rudăria și

Prigor (cf. asupra acestor informații, notele lui O. Neamțu și O. Bădina, la D. Gusti, *Opere*, vol. I. Editura Academiei, București, 1968, p. 534). Încă din 1934, Gusti își expusese proiectul realizării unei „sociologii românești filmate” și a unui „Muzeu sociologic al României”.

La rândul său, muzeul sociologic a fost folosit ca model din 1928, odată cu primul „muzeu din Fundu Moldovei”. Tot atunci, Mac Constantinescu și H.H. Stahl organizează primul muzeu public sociologic în sala Seminarului de sociologie, folosind materiale de la Nereju, Putna, Fundu Moldovei (exponatele vor fi utilizate și la Expoziția internațională de la Barcelona. În sala Seminarului a fost amenajată „Odaia drăgușană”, cu piese din satul Drăguș. În '36 se creează Muzeul Satului, în '37 și '39 sunt organizate expozițiile de la Paris și New York, iar pavilioanele românești sunt bazate toate pe concepția Școlii Gusti (pentru informații, Gusti, 1968). O mențiune se cuvine făcută pentru metoda aerofotogramelor, procedeu folosit la Drăguș în '29 și la Cornova în '31.

Monografiile au urmat cam aceeași succesiune: 1925 la Goicea Mare, 1926 la Rușetu, 1927 la Nereju, 1928 la Fundu Moldovei. Perioada '34-'38 este punctul culminant al campaniilor monografice ale echipelor studențești. Între autorii monografiilor de la Nereju îi regăsim alături de vechii monografiști și pe cei recrutați dintre studenți, pe Fl. Florescu, G. Serafim, Ion Filip etc. În 1926, Ion Setlacec elaborează proiectul monografiilor industriale, încât între '25-'53 atenția lui Gusti va cuprinde și orașele inaugurând o direcție nouă în sociologie, sociologia problemelor sociale. Iată, ilustrativ, doar câteva titluri: *Veturia Manuilă*, *Pauperismul și criza familială într-un cartier mărginaș al Bucureștiului*, Ștefan Popescu, *Măturătorii Capitalei*, Victor Tufescu, *Un oraș în*

declin: Botoșanii etc. Este evident că toate cercetările de acest gen sunt centrate pe o problemă socială pivot pentru un sat, un cartier, o regiune, un oraș, un segment al populației etc.

Școala sociologică gustiană avea o alcătuire multiaxială. Axul central al Școlii a fost dat de studiile rurale, dar Școala i-a avut ca elevi pe M. Vulcănescu, deopotrivă filosof creștin și sociolog rural, pe A. Golopenția și Sabin Manuilă, întemeietorii etnopoliticii românești, pe Ion Ionică și Tr. Herseni, sociologi rurali, dar și mari antropologi, de care se leagă paleo-etnografia, ontologia regională și metoda analizei structurale („comparatismul progresiv”, cum îl numea Ion Ionică), pe C-tin Brăiloiu, întemeietorul etnomuzicologiei, pe care H. Garfinkel o anunță ca pe o invenție proprie circa 40 de ani mai târziu. Și exemplele ar putea continua. Însuși Gusti s-a remarcat prin studii dedicate păcii, războiului, relațiilor internaționale (fiind între cei mai reprezentativi exponenți ai acestei noi științe), iar prin H.H. Stahl și Paul H. Stahl a fost inaugurat un nou comparatism, prin care vor renaște și studiile de etnosociologia „sud-estului european”, a celei de-a treia Europe, pe care au cercetat-o ca atare N. Iorga, dar și Maria Ghimbutas.

Axul Școlii sociologice a lui Dimitrie Gusti l-au constituit studiile rurale, iar etapizarea pe care Emanoil Bucuța o propune pentru activitatea instituționalizată a Școlii, de la inițiativa *Arhivei* și până în 1934, este în mare măsură aplicabilă și evoluției studiilor rurale. După perioada „eroică” și cea organizatorică (1913-1921; 1921-1924), urmează perioada marilor afirmări – o putem numi „creatoare” – care începe cu ancheta de teren de la Goicea Mare (1925), continuă cu cea de la Fundu Moldovei din 1928 și atinge o perioadă de înflorire prin anii 1933-1934, când accentul se deplasează spre anchetele

regionale, și o fază culminantă sau de platou până prin anii 1938-1940. După acest moment avem, cum ar spune D. Gusti, și primele semne „de agonie a Institutului Social Român”, urmată de faza a șasea, a „dizolvării”, și desigur o fază a șaptea. Este drept că studiul de tip monografic se prelungește prin institutele regionale până în 1938, 1939, când ISBC publică *Ancheta monografică în comuna Belinț* (județul Severin) și *Monografia comunei Sârbov* (județul Timiș).

Studiile de la Fundu Moldovei, în memoria lui P.H. Stahl. Studiile comunităților suprasătești, arc peste timp

Pentru a ilustra ipoteza continuității Școlii în jurul supraviețuitorilor ei, mă voi referi la un fenomen de recurență a studiilor rurale și, așa spune, a unei mari iubiri pentru satul românesc, fenomen care își are startul în 1928, prin ancheta de teren de la Fundu Moldovei, spre a reveni în actualitate în 2004, printr-o carte memorabilă a prof. Paul H. Stahl *Oameni și sate...*

În 1928, D. Gusti inițiază ancheta monografică de la Fundu Moldovei. S-a creat o situație excepțională pentru cunoașterea satului. Documentelor publicate de Stefanelli, privitoare la vechiul Ocol din Câmpulung Moldovenesc, li se adaugă cele culese pe teren, astfel că memoria documentului are de acum oglinda memoriei sociale vii, ceea ce prefigurează una dintre laturile paradigmei gustiene : credința că structurile unui popor pot fi cunoscute cu toată istoria lor prin cercetările actuale.

Metoda va primi prin H.H. Stahl, care a codificat-o, numele de arheologie socială. Pentru nevoi lingvistice și culturologice o folosiseră și Hasdeu, prin chestionarele sale, și chiar Densusianu, în ciuda

puternicei riposte la concluziile acestuia din urmă. Articolele din *Etimologicum*-ul lui Hasdeu sunt adevărate studii monografice aplicate unor structuri și instituții, pornind de la memoria cuvântului în cadrul ariei sale de circulație. Tot la fel va lucra și S. Mehedinți în etnopolitica sa asupra spațiului românesc integral.

Studiile de la Fundu Moldovei dezvăluie un tip curios de sate, așa-numitele „sate risipite”, cu „gospodării ridicate departe una de alta” și cu un „centru încă neformat”. Aici este surpriza, descoperirea unuia dintre elevii lui Gusti. Nucleul unei comunități sătești, aflăm din aceste studii reluate, nu este „centrul satului”, ci „vecinătatea”. Studiile monografice redescopereau și validau, într-altfel, teoria americanului C.H. Cooley, care identifica în grupul primar al *vecinătății* a doua matrice, lângă familie, a genezei personalității. Cu studiile dedicate comunității sătești din Ocolul Câmpulungului Moldovenesc se atinge una dintre chestiunile de mare semnificație, pe care a studiat-o în profunzime H.H. Stahl, aceea a „comunităților suprasătești de țărani liberi”, cum le numește Paul H. Stahl.

Comunitățile suprasătești nu sunt un fenomen strict românesc. Paul Stahl a desfășurat cercetări comparative asupra comunităților suprasătești de pe continentul european. Fenomenul este de o extremă actualitate în cadrul relansării unor proiecte de regionalizare a României, fiindcă aceste „comunități suprasătești” divers denumite („republici țărănești” la Cantemir, „asocieri de vale” la Iorga, „țări” în tradiția vie a poporului, „comunități suprasătești” în terminologia lui P.H. Stahl, „comunități devălmașe” la H.H. Stahl etc.) nu au fost ignorate nici de Imperiul Austriac, folosindu-le în logistica regimentelor grănicerești. Comunitățile de avere s-au născut și ele pe un atare suport etc. De ce ar trebui reformatorii de azi să le ignore ? !

Lucrul cel mai tulburător în studiile rurale ale tuturor monografiștilor este plasa-rea zonei lor de interes *la cumpăna statului cu țărani*. Studiile rurale și monografiștii au fost o adevărată pârghie la cumpăna statului, iar documentele rurale, de la cele ale lui Stefanelli și până la cele constituite prin ancheta monografică de la Fundu Moldovei, depun mărturie asupra creșterii poverii statului și a istoriei pe umerii țăranilor. Evoluția nu le-a adus sătenilor libertăți noi, ci poveri noi, servituți, obligații pentru care nu li se dădea nimic în schimb, atestând celebra teorie eminesciană a compensației: „Țăranului i se ia în mii de forme și nu i se dă nimic în compensație” (citată din memorie). Cercetările și documentele în această chestiune, de la documentele lui Stefanelli și până la cele ale anchetei monografice din 1928, arată un lucru tulburător: *statul și administrația de stat se substituie și comunităților suprasătești, care erau în mâna țăranilor, preiau, una după alta, și funcțiile vechii „obști sătești” (Paul H. Stahl), încât vremurile comuniste găsesc un țăran în mare măsură îngenunchiat. Mai grav este că nici după 1989 nu s-a făcut nici*

o încercare cât de cât semnificativă în direcția restituirii unei structuri de mare importanță pentru echilibrul statului. Primejdia este să se ajungă la situația ca un guvern să premieze chiar țăranii care-și înstrăinează pământul la prețuri de nimic spre dezastrul de mâine al statului național însuși. Datele pe care le avem arată că valoarea pământului este cu mult mai mare decât ceea ce i se oferă țăranului pe piață, iar adevărul nu poate fi restaurat în absența unei comunități suprasătești, fie aceasta chiar și una de reprezentare.

Meritul gustienilor, prin care se ilustrează aristocratismul acestei Școli, este atestat, deopotrivă, de noblețea sufletului deschis către lumea anonimă a țăranilor și de originalitatea paradigmei pe care au creat-o.

Aceasta este paradigma îndrumătoare a primei școli sociologice de valoare și de recunoaștere internațională, Școala Sociologică de la București, cum o denumesc unii, ori Școala Gusti sau Școala Gusti-Stahl, cum o denumim și noi. Oricare i-ar fi denumirea, ea este o zestre de mare preț, una dintre averile cele mai valoroase ale poporului român pe care avem datoria s-o păstrăm, dar mai ales să o sporim.

Bibliografie

- Gusti, Dimitrie. (1946-1947). *Opere*, vol. III. București: Editura Academiei R.S.R.
 Gusti, Dimitrie. (1968). *Opere*, vol. I. București: Editura Academiei R.S.R.
 Stahl, Paul. (1998). Pays et communautés de vallée: Exemples roumains et européens. *Revue roumaine d'histoire*, XXXVII, 3-4.
 Stahl, P.H. (2004). *Oameni și sate de pe Valea Moldovei*. București: Editura Paideia.

Abstract

The Gusti School was usually perceived, in a simplifying manner, as a school of village monographs. The originality of the Gustian paradigm lies in its being the first school of sociology that has created a methodology of comparative-progressive research of social units, ranging from family up to village, super-village communities, national and international societies constituted into groups of nations such as the League of Nations, or as the ones attested by the Balkan ethno-sociology of Paul H. Stahl, wherefrom the passage towards that social unit called humanity can be made. The incontestable merit of the Gusti School is certified by the originality of the paradigm that it has created, as well as by the nobleness of the soul opened towards the anonymous world of peasants.

Primit la redacție: aprilie 2005